

Universiteit
Leiden
The Netherlands

**'Wilskracht, durf en onverpoosden ijver' : Charlotte Jacobs (1847-1916),
eerste vrouwelijke apotheker in Nederland en Nederlands-Indië**
Jenowein, A.M.

Citation

Jenowein, A. M. (2019, October 16). *'Wilskracht, durf en onverpoosden ijver' : Charlotte Jacobs (1847-1916), eerste vrouwelijke apotheker in Nederland en Nederlands-Indië*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/79519>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/79519>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/79519> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Jenowein, A.M.

Title: 'Wilskracht, durf en onverpoosden ijver : 'Charlotte Jacobs (1847-1916), eerste vrouwelijke apotheker in Nederland en Nederlands-Indië

Issue Date: 2019-10-16

Naschrift

Stichting Het Charlotte Jacobs Studiefonds 1916-heden

Het testament van Charlotte Jacobs is zeer gedetailleerd en expliciet en bevat in feite al de statuten van de stichting die Charlotte in het leven wenste te roepen, het Charlotte Jacobs Studiefonds. Dit verklaart vermoedelijk de moeilijkheden die besturen soms ondervonden bij statutenwijzigingen, die vaak neerkwamen op herziening van het testament. Bijvoorbeeld in 1958, toen de omstandigheden het noodzakelijk maakten het bestuur uit te breiden en het beheer van het vermogen over te dragen aan een ‘soliede, binnen Nederland, gevestigde bankinstelling.’ Op deze statutenwijziging kwam commentaar van het Provinciaal bestuur van Zuid-Holland dat de bevoegdheid van het bestuur van het Charlotte Jacobs Studiefonds om de statuten te wijzigen in twijfel trok omdat de voorgestelde wijzigingen afweken van wat in het testament was bepaald. Ook in 1988 vond een statutenwijziging plaats, toen de Vereniging van Vrouwen met een Academisch Opleiding het toezicht op het dagelijks bestuur van de Stichting overnam van de Nationale Vrouwenraad.

De datum van het overlijden van Charlotte wordt beschouwd als de oprichtingsdatum van het Fonds, zoals het ook in de statutenwijziging van 1988 is verwoord:

Bij testament, verleden op zeventien april negentienhonderdveertien voor Notaris Mr. S.K.D.M. van Lier te 's Gravenhage heeft erflaatster in het leven geroepen een stichting genaamd “Het Charlotte Jacobs Studiefonds.”

Charlotte had nauwkeurig bepaald hoe het bestuur eruit zou moeten zien en wie daarin zouden moeten plaatsnemen:

Ik bepaal dat het bestuur der stichting zal bestaan uit drie leden, te benoemen door de Nationale Vrouwenraad van Nederland, voor den tijd van drie jaren, en dat die bestuursleden vrouwen zullen moeten zijn. Ik wensch, dat zodra ons land over vrouwelijke Ministers beschikt, twee van die vrouwelijke Ministers den taak van voornoemde vrouwenraad overnemen.’ [-]

Met afwijking van vorenstaande bepaling omtrent de benoeming van de bestuurderen door den genoemden Vrouwenraad, benoem ik de dames: Mevrouw F. van Balen geboren Klaar, Laan van Meerdervoort 341; Mevrouw S. van Overveldt geboren Biekart, Snelliusstraat 36; Mevrouw E. van Deventer geboren Maas, Surinamestraat 20: allen te 's-Gravenhage; voor de eerste maal tot bestuurders der Stichting en zulks voor onbepaalden tijd en alzoo, totdat zij mochten overlijden, bedanken, of verhinderd worden de betrekking te blijven waarnemen.⁵⁰⁷

In het - helaas verre van volledige - archief van het Charlotte Jacobs Studiefonds bevindt zich onder andere een schriftje van het bestuur waarin de pupillen van het eerste uur beschreven worden. Deze eerste aantekeningen moeten rond 1919 gemaakt zijn bij de feitelijke inwerkingtreding van het Fonds toen de executeur zijn vermogensopstelling klaar had. De laatste aantekeningen lopen in dit cahier tot 1948. In de kافت van het schriftje heeft (vermoedelijk) mevrouw Van Woerden-Johannes, secretaris-penningmeester van het Stichtingsbestuur vanaf 1933 tot aan haar dood in 1958, enige korte notities gemaakt; het handschrift komt overeen met dat van de notulist in de 'Notulen', een boekje waarin de notulen zijn gemaakt van de vergaderingen van het toenmalige bestuur van 1933 tot 1949. De notities moeten geheugensteuntjes zijn geweest, want enkele worden ook op andere pagina's even kort herhaald, zoals de overlijdensdatum van Charlotte Jacobs.

Enkele aantekeningen in de kافت van wat ik maar het 'pupillenschrift' noem, zijn het waard te vermelden omdat zij opheldering verschaffen over de stichtingsdatum en het verdere beloop van het Studiefonds:

“Hoogte toelagen fl. 75 per maand.”

“Op 31 oktober 1916 werd het Charlotte Jacobs Studiefonds in het leven geroepen. 2 november 1916 geregistreerd. “

“Eerste helft 1919 werd het kapitaal ter beschikking van bestuurderen gesteld. En in juni 1919 werd een oproep voor sollicitanten gedaan. 1919 - 20 eerste pupillen.”

“Ch. Jacobs werd 69 en was 35 jaar apotheker”.

De eerste pupillen

Een van de eerste meisjes wier beroep op het fonds werd gehonoreerd was Louise Kerling, die plant- en dierkunde studeerde in Leiden. Zij behaalde in 1925 haar doctoraalexamen en promoveerde in 1928. Op 26 januari 1953 werd ze geïnaugureerd als buitengewoon hoogleeraar phytopathologie aan de Rijksuniversiteit Utrecht. In antwoord op een circulaire die het fonds in 1950 verstuurde aan alle leden van de Vereniging van Vrouwen met een Academische Opleiding (thans Vereniging van Vrouwen met Hogere Opleiding) reageerde Kerling als eerste, met een voorlopige toezegging van 25 gulden per jaar. Een opvallende naam in dit eerste 'pupillenschriftje' is die van F. de Clercq Zubli. Dit was Frida Jeanne de Clercq Zubli, de dochter van Jeanne Jacobs, dochter van Julius Jacobs. Frida was dus de achternichte van Charlotte Jacobs. Ze werd in 1902 geboren in Palembang op Sumatra en bracht

haar jeugd door op een afgelegen plantage waar haar vader werkzaam was. In 1920 kwam het gezin terug naar Nederland, waar Frida wis- en natuurkunde ging studeren in Leiden. Ze stopte met haar studie toen ze trouwde met de arts Jaap Mulder met wie zij terugging naar Nederlands-Indië. Na terugkeer in Nederland begon ze boeken en gedichten te schrijven waarin ze haar positieve levensfilosofie ontvouwde. In de Tweede Wereldoorlog was ze actief in het verzet waarbij ze zich inzette om joodse kinderen aan onderduikadressen te helpen. Ze overleed in 1985 in Apeldoorn. Van het Charlotte Jacobs Studiefonds heeft ze vermoedelijk maar een jaar gebruik gemaakt.

Het eerste bestuur

In overeenstemming met Charlottes laatste wil namen Elizabeth van Deventer-Maas, Frederieke van Balen-Klaar en Sophia van Overveldt-Biekart plaats in het eerste bestuur. De keuze van Charlotte Jacobs voor juist deze drie vrouwen is begrijpelijk. Elizabeth van Deventer was, eerst samen met haar man maar na diens dood alleen opererend, de drijvende kracht achter tal van projecten voor beter onderwijs voor Inlandse meisjes. Dit moet Charlotte Jacobs bijzonder hebben aangesproken. Sophia van Overveldt was bestuurslid van de Haagse afdeling van de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht, net als Charlotte zelf tijdens haar laatste levensjaren. Frederika van Balen was vice-presidente naast Charlottes zuster Aletta in de (landelijke) Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht, daarnaast was zij ook geruime tijd presidente van de Haagse afdeling van deze Vereniging. Bosch noemt haar 'een van de belangrijkste steunpilaren van het vrouwenkiesrecht', niet in de laatste plaats omdat ze vaak het boegbeeld van de beweging, Aletta Jacobs, op cruciale momenten verving, zoals op het eerste naoorlogse congres van het Internationale Comité van Vrouwen voor Duurzame Vrede in Genève.⁵⁰⁸

Afb. 32: Elizabeth van Deventer-Maas (Tekening: 1938).

Of deze dames door Charlotte zelf op de hoogte waren gesteld van haar voornemen, werd publiekelijk betwijfeld door ene 'Ooievaar', Haags correspondent voor de *Java Bode*. In de *Sumatrapost* van 9 februari 1917 wordt een stuk overgenomen uit deze krant. 'Ooievaar' geeft een kritisch commentaar op de oprichting van het Studiefonds en haar oprichtster, Charlotte Jacobs:

Deze 69-jarige, wier gezondheid reeds geruime tijd te wensen overliet, heeft in de vrouwenbeweging geen rol kunnen vervullen van gelijke betekenis als van haar zuster, mevr. dr. Aletta Jacobs. Maar zij was niettemin een vurige feministe en van haar brede inzichten omtrent de ontwikkeling der vrouw hebben haar laatste wilsbeschikking het beste getuigenis afgeworpen. Zij heeft n.l. op enkele kleine legaten na haar gehele vermogen gelegateerd aan een te stichten Charlotte Jacobs Studiefonds, waarvan de revenuen bestemd zijn tot steun aan Indische meisjes die in Nederland een academische graad wenschen te behalen. Met het oppertoezicht over deze stichting is de Nationale Vrouwenraad belast, terwijl het beheer is opgedragen aan drie dames, voor de eerste maal aan: mevrouw Van Balen-Klaar, Van Deventer-Maas, van Overveldt-Biekart. Hoe lofwaardig deze uiterste wilsbeschikking ook moge zijn, de legatrice heeft met haar bestemmingen wel een beetje zonderling omgesprongen. Mij is tenminste verteld, ik meen daarop te mogen vertrouwen, dat de drie aangewezen regentessen der nieuwe stichting nimmer over die benoeming zijn geraadpleegd. Het testament was een ware verrassing.

Los van enige onjuistheden in dit bericht - het testament noemt *ook* de Indische meisjes, niet alleen Indische meisjes - kan men zich afvragen of dit gewoon roddel is, of dat de informant van 'Ooievaar' werkelijk zo betrouwbaar is als de schrijver stelt. Er zijn redenen om aan te nemen dat de eerste bestuursleden wel degelijk op de hoogte waren van de diepe wens van Charlotte Jacobs om, voor meisjes 'van aanleg', de mogelijkheid te scheppen een academische studie te volgen. Uit een jaarverslag van het Fonds van 1933 kan worden opgemaakt dat de betreffende dames wisten hoe begaan Charlotte Jacobs was met het lot van Inlandse vrouwen en meisjes. Uit dit jaarverslag:

Hoewel het testament van wijlen Charlotte Jacobs, dat feitelijk de Statuten van Stichting het Charlotte Jacobs Studiefonds bevat, volgens welke het Fonds moet worden beheerd, vele gegevens bevat omtrent de bedoelingen der erflaatster, verdient het toch aanbeveling, een enkel punt naar voren te brengen van de wenschen der stichtster, dat schriftelijk slechts werd aangestipt, doch waarvan de eerste bestuurderessen weten, dat het een hartewensch was van de overledene. Het was n.l. een lievelingsdenkbeeld van mej. Jacobs, dat vooral meisjes uit de Inlandsche bevolking van Indië, die een academische studie zouden willen volgen, door het Fonds zouden worden geholpen, indien eigen middelen daartoe ontbraken of te kort schoten.⁵⁰⁹

Bovenstaand bericht laat in het midden of de vrouwen dit uit de eerste hand wisten; mogelijk hebben zij uit de tweede hand - namelijk via Marie Kooij-van Zeggelen - vernomen wat zij van plan was. Marie Kooij was zowel goed bevriend met Charlotte Jacobs als met Elizabeth van Deventer. Kooij en Van Deventer werkten, zowel in Nederlands-Indië als later in Nederland, vaak schouder aan schouder, onder meer

bij de organisatie van de Nationale Tentoonstelling Vrouwenarbeid van 1898, waar Kooij en Van Deventer in nauwe samenwerking met Kartini en haar beide zusjes een Indisch Huis inrichtten.

Uit de in het archief van het Charlotte Jacobs Studiefonds aanwezige stukken kan worden opgemaakt dat Elizabeth van Deventer-Maas vanaf het eerste uur voorzitter was en dat zij dat tot 20 juni 1935 is gebleven.⁵¹⁰ Ook Van Overveldt-Biekart, die secretaris was en Van Balen-Klaar, penningmeester, hebben overeenkomstig de wens van de erflaatster gehandeld en hebben zitting genomen in het eerste bestuur. Ook daarvoor zijn tastbare bewijzen gevonden, zowel in voornoemd archief als in media-uitingen. Zo plaatste Van Overveldt in haar hoedanigheid van secretaris de eerste oproep voor het Fonds in de *Rotterdamsche Courant* van 21 juni 1919. Hierin maakte zij meisjes die een academische opleiding wilden volgen maar daartoe de middelen niet hadden opmerkzaam op de mogelijkheid een beroep te doen op het Fonds voor financiële ondersteuning. Van de aanwezigheid van Van Balen-Klaar in het eerste bestuur mogen de notulen van een vergadering van 16 februari 1934 duidelijkheid scheppen. Hierin wordt genotuleerd dat ‘mevrouw Van Balen-Klaar gaarne zou zien dat een permanent lid uit de Nationale Vrouwenraad deel uitmaakt van het Bestuur ‘in verband met de wenschelijkheid van een nauwer contact met de N.V.R.’.⁵¹¹ Zij stelt een uitbreiding van het Bestuur voor met één persoon zodat dit dan zal bestaan uit mevrouw Van Deventer, presidente, mevrouw Van Woerden-Johannissen, secretaris-penningmeester, Mevrouw Van Balen-Klaar, lid en Mevrouw Joh. Westerman, die Van Balen-Klaar vervangt als gedelegeerd lid van de N.V.R.

Tot slot

Het Charlotte Jacobs Studiefonds vierde in 2016 haar 100-jarig jubileum. Zoals hierboven reeds is aangegeven hebben diverse noodzakelijke statutenwijzigingen plaats gevonden. Het Fonds wordt thans bestuurd en beheerd door de Vereniging van Vrouwen met Hogere Opleiding. Jaarlijks ontvangen ongeveer 30 studentes financiële ondersteuning voor hun studie; per jaar worden gemiddeld zeventien nieuwe aanvragen in behandeling genomen.